

RANT VE RANT KOLLAMA FAALIYETLERİ: TEORİK BİR İNCELEME

Asuman ALTAY (*)

ÖZET

Bu çalışmada rant kavramı klasik ve günümüz politik iktisat yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. İlk kez 1974 yılında A. Krueger tarafından kullanılan ve iktisat literatürüne konu olan Rant Kollama kavramı ortaya çıkışıyla ve türleri ayrı ayrı olmak üzere çalışmamızda incelenmiştir.

Giriş

İktisat literatüründe çok değişik tanımları yapılmış bir kavram olan Rant, günümüz klasik iktisat yazısında farklı bir anlam kazanmıştır. Bu yeni anlama sahip Rant kavramı "Rant Kollama" adını almıştır.

"Rant kollama" kavramının teorik çatısını vermeyi amaçlayan bu çalışmamızda, Rant Kollama faaliyetleri oluşturulmasında öncü olan günümüz politik iktisat kavramı içinde yer alan Kamu Tercihi ve Kollektif Faaliyetler Teorisyenleri ile Dış Ticaret Politikası Analistlerinin bu konudaki yaklaşımlarından söz edilmektedir. Ancak buna geçmezden önce Rant kavramı fizyokratlardan bu güne incelemektedir.

Rant, fizyokratlarda toprağın kirası şeklinde algılanmış, klasik politik iktisat teorisinde farklı tanımları yapılmış olsa da, bir mülkiyet sonucunda elde edilen gelir unsuru olarak kabul gördüğü söylenebilir.

Rant günümüz politik iktisat literatüründe, kurumsal düzenlemelerle ilgili olmaktadır. Buna göre Rant, bazı grup ve bireylerin hükümetlerden (politik mekanizmadan) kaynak transfer etmek için yaptıkları faaliyetlerden elde ettikleri gelirler/imtiyazlardır. Bireyler ya da gruplar bu faaliyetleri yaparken bir takım harcamalarda bulunurlar. Öyle ki bazen bu harcamalar elde edecekleri imtiyazın ya da gelirin boyutunu aşar.

Özellikle Kamu Tercihi Teorisyenleri, bu tür faaliyetleri tamamiyle israf kabul etmekte ve ülke ekonomisi/refahı için büyük bir kayıp olarak görmektedirler.

(*) Arş.Gör.D.E.Ü.I.I.B.F.Maliye Bölümü.

Kollektif Faaliyetler Teorisyenleri de, bu faaliyetlerin düzeyinin ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyi için bir ölçü olduğunu ileri sürerler. Hatta Rant Kollama Faaliyetlerinin büyük olduğu bir ekonomide büyümeyenin çok az olacağını çünkü, elde edilen Milli Hasılanın büyük bölümünün bu faaliyetleri yapan çevrelere akgını belirtirler.

Dış ticaret alanında çalışan teorisyenler ise, özellikle J. Bhagwati Rant Kollama faaliyetlerine farklı açıdan yaklaşarak, bu tür faaliyetlerin her zaman israf edici yapıda olmadıklarını, aksine ülke refahına olumlu etkileri de olabileceğini ileri sürmektedir.

Rant Kollama Teorisi ve Rant Kollama Faaliyetlerinin kapsamını vermemeyi amaçlayan bu çalışmamızda Türkiye bölümune yer verilmeyecektir. Türkiye'de Rant Kollama bir başka çalışmada konu edilecektir.

I- Rant Kavramı ve Ekonomik Yaklaşım larda : ant

A- Rant

Rant, bir kaynak sahibinin, kaynağın sırası maliyeti üzerinde elde ettiği kazançlar şeklinde tanımlanır.(Tollison, 1982, s.575; J. Buchanan-M.F.Flowers, 1987, s. 118). Diğer deyişle Rant, sırası maliyetinin üzerinde yer alan ödemelerdir.

Rant kavramı, füzyokratlardan bu yana politik iktisat teorisi literatüründe yer almış olup, zaman içinde farklı anamlarda kullanılmıştır. Rant kavramı, klasik politik iktisat teorisinde bir mülkiyet sonucunda elde edilen unsur (gelir unsuru) olarak kabul edilmiştir.

Modern Neo-Klasik politik iktisat teorisinde ise Rant, kurumsal düzenlemeler ve haklarla ilgili olup, kuşumsal ekonomi çerçevesinde incelenmektedir. Bu incelemelerse Kamu Tercih Analizi (Bkz.Olgunca ALTAY,A.1991, ss. 7-14) ve Dış Ticaret Politikası Analizlerinde (bkz. Bhagwati, J. 1980, ss. 988-1002) görülmektedir. Ancak bu incelemelerde Rant, Rant Kollama adını almakta ve farklı faaliyetler için kullanılan bir kavram haline gelmektedir.

Rant Kollama (R-K), hükümetçe verilen bir monopolün ya da verilmiş

olan bir monopol gücünün tesisi, elde edilmesi ya da devam ettirilmesi yolunda kaynakların kullanılmasıdır. (Tullock, 1967, s. 224; Krueger, 1974, s. 291; Posner, 1975, s. 807-808; Buchanan, 1980, s. 3-14; Tollison, 1982, s.575). Buna göre, Rant: hükümetlerden refah transferleri köllamada bireylerin kaynak israf edici faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir. R-K, sosyal bir artıktan ziyade sosyal israfi oluşturan ve bu israfi maksimize eden çabaların olduğu kurumsal boyutlardaki davranışları ifade etmektedir.

R-K literatürü, elde edilen hükümet yardımlarıyla, imtiyazlı bir pozisyon'a ulaşma çabaları üzerine yoğunlaşığı için R-K kavramı: hükümetten sağlanacak imtiyazların hükümet programında yer almasını da kapsamaktadır. Hatta G.Tullock'a göre, birçok hükümet transferi refah içinde olandan fakir olan değil, politik olarak iyi organize olmadı zayıf kalmış olandan, iyi bir şekilde organize olanlara doğru hareket etmektedir (G. Tullock, 1989, s.73).

R-K kavramı ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere ikinci kısımda yer verileceğinden burada konuya daha fazla girmiyoruz.

B- Politik İktisat Teorisinde Rant Yaklaşımları

Burada Rant kavramı önce Klasik Politik İktisat Teorisinde Rant ve Modern Politik İktisat Teorisinde Rant Kollama olmak üzere ikili bir ayırmala incelenecektir.

Rant Kollama Teorisine kurumsal bir çerçeve oluşturan Modern Politik İktisat Teorisinde Rant Kollama anlayışından söz etmezden önce, Klasik Politik İktisat Teorisinde Rant açıklanacaktır.

1. Klasik Politik İktisat Teorisinde Rant ile İlgili Görüşler

Klasik iktisatçılardan önce fizyokratlar Rantı, toprağın doğa verimliliğine dayanarak açıklamışlardır. Buna göre, topraktan elde edilen safi hasılanın bir kısmı toprak sahibine rant olarak gitmektedir.

Klasik politik iktisatçılارın rant konusundaki görüşlerine baktığımızda fizyokratlardan daha farklı bir rant anlayışına rastlıyoruz.Klasik iktisatçilar Rantı, üretim faktörlerinden biri olan toprağın kirası olarak kabul etmişler ve buna dayanarak ranta doğal unsurların oluşturduğu bir değer olarak

bakmışlardır. Klasik politik iktisadın kurucusu sayılan A. Smith, toprağın safi hasıla veren tek üretim unsuru olduğu fizyokrat görüşünü reddederken en büyük zenginlik kaynağının emek olduğunu ileri sürmüştür (Ricardo, 1962, 33-34). A. Smith'e göre rant, toprak sahibinin topraktan elde ettiği hasıladan aldığı pay olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda Smith rantı bir teknel fiyatıyla olarak kabul eder.

T.R. Malthus da, rant teorisiyle nüfus artışı yaklaşımı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Malthus, toprak sahiplerinin nüfus arttıkça sosyal hasıladan devamlı olarak bir pay alacaklarını belirtmiştir. Nitekim yazara göre rantın temelinde toprağın verimliliği vardır.

Malthus'un kötümser yaklaşımından etkilenen D. Ricardo'da ise rant, etkilen toprakların verimlilik farklarından meydana gelmekte ve bu diferansiyel rant kavramı ile açıklanmaktadır. Yazara göre rant toprağın cömertliğinden değil aksine olarak doğal kaynakların kıtlığından doğmaktadır. (Ricardo, 1962, 34-35). Dolayısıyla rantı artıran nedenlerde nüfus artışı ile ekili alanların sınırlı olmasıdır.

J. Stuart Mill ise, rantın sahasını genişletecek toprak dışındaki üretim faktörlerininde rant doğurabileceğini ileri sürmüştür. Yazar, Ricardo'nun diferansiyel rantına karşılık mutlak rant kavramını geliştirmiştir. Mill'e göre rant bir monopolü durumun sonucudur. Miktarı sınırlı mallar, sahipleri bir anlaşma yapmasalar dahi monopole konu olacaklardır.

2. Günümüz Politik İktisat Teorisinde Rant ile İlgili Görüşler

Modern Neo-Klasik Politik İktisat analizinde rant kavramı, farklı bir anlamda bürünmekte ve "Rant Kollama" adını almaktadır. Bu kapsamda R-K faaliyetlerinin teorik çatısı öncelikle G. Tullock (1967) A. Krueger (1974); ve Posner (1975) tarafından oluşturulmuştur.

R-K kavramı 1974 yılında ilk olarak A. Krueger tarafından kullanılmıştır. A. Krueger gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) istenilen büyümeye seviyesine ulaşmama nedenleri ile ilgilenederek bireylerin monopol rantlarını kazanmak amacıyla ithalat haklarını elde etmek için bir kayıp oluşturduğunu ileri sürmüştür (A. Krueger, 1974, s.292). Bu kayıplar sonuçta, toplam refah üzerinde azaltıcı bir etkide bulunacak ve toplumun gelişim düzeyi düşecektir.

Bireylerin, hükümetçe dağıtılan kota ve tarifeleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak/elde etmek için lobiler oluşturarak politik mekanizma üzerinde etkili olmak suretiyle kâr elde etmeye yönelik faaliyetleri A. Krueger tarafından "Rant Kollama Faaliyetleri (Rent-Seeking Activities) olarak adlandırılmıştır.

A. Krueger, R-K faaliyetlerini genellikle rüşvetin, suistimal ve kaçakçılığın ve yeraltı ekonomisinin bir çeşidi olarak görmüştür. Modelini de, ithalat lisansı tâhsisleriyle, miktar kısıtlamaları ile ithalat rejimleri çerçevesinde meydana gelen Rantlar üzerinde gelişmiştir.

Gerçekte, R-K faaliyetleri ilk olarak 1967 yılında Gordon Tullock'un yazmış olduğu "The Welfare Cost of Tariffs, Monopolies, and Theft (Vergilerin, Monopollerin ve Hırsızlıkların Refah Maliyeti)" adlı makalede söz edilmiştir. G. Tullock bu makalede monopol imtiyazı elde etme çabasında olan baskı ve çıkar gruplarının faaliyetlerini ve bunun sonucunda oluşan sosyal faaliyeti incelemiştir (*).

R-K faaliyetleri ile ilgili olarak bir başka çalışma 1975'de POSNER tarafından yapılmıştır. POSNER'e göre, R-K faaliyetleri monopol gücünün dağıtılmamasından başka bir şey değildir. Ona göre, R-K faaliyetleri, rekabeti içerir (**). R-K sağlayabilme için rekabet halinde olan kişiler/gruplar amaçlarına ulaşmada pek çok kaynak kullanacaklar ve bu da sonuçta israfa yol açacaktır (R. A. POSNER, 1975, ss. 807-827).

Uluslararası ticarette "Rant Kollama Faaliyetleri" ile ilgili olarak A. Krueger'den sonra J. Bhagwati de 1982 yılında yaptığı bir çalışmada R-K'nın uluslararası ticaret teorisi alanındaki en önemli bir kaç konudan biri olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bundan önce Bhagwati, Srinavasan ile 1980 yılında yaptıkları ortak bir çalışmada (J. Bhagwati-T. Srinavasan, 1980, ss. 1069-1087), R-K faaliyetleri ile ekonomik israfi ilişkilendirerek o güne kadar söz konusu olan R-K literatürünün bir kritiğini yapmışlardır. Onlara göre verimsiz faaliyetlere kaynak aktarılması, belki israftır ancak bu her zaman R-K faaliyeti içinde görülmemelidir.

(*) G. Tullock, 1980 yılında Kamu Tercihi Teorisinin bir dalı olarak R-K analiziyle ilgili birçok makaleyi "Toward A Theory of the Rent-Seeking Society (Bir R-K Toplumu Teorisi)" adlı kitabı J.M. Buchanan, R. Tollison ile birlikte toplayarak R-K literatürüne önemli bir katkıda bulunmuştur.

(**) G. Tullock'da R-K faaliyetlerinin rekabet içeren faaliyetler olduğu kanısını taşımaktadır.

J. Bhagwati 1982 yılında yapmış olduğu çalışmasında A. Krueger'in modelini daha geliştirerek, Krueger'i modelinde genel kaldığı şeklinde eleştirmiştir. Bhagwati ayrıca bu çalışmasında R-K'dan başka "Tarife-Kollama (Tariff Seeking)", "Gelir-Kollama (Revenue-Seeking)" ve diğer çeşitli "Tahdit-Kollama (Restriction-Seeking) faaliyetleri" olduğunu ileri sürerek, tüm bunları genel bir başlık altında toplamıştır. Ve buna "Direkt olarak üretken olmayan kâr kollama faaliyetleri (Directly Unproductive Profit Seeking Activities: DUP)" adını vermiştir (J. Bhagwati, 1982, s.988). Bhagwati'ye göre R-K faaliyetleri-Kamu Tercihi Teorisyenlerinin iddia ettiği gibi her zaman israfa yolaçan verimsiz ekonomik faaliyetler olmayabilir, aksine refaha dolaylı bir katkıda da bulunabilir.(Bkz. Bhagwati, 1982, ss. 988-1002-Bhagwati, 1980, ss. 355-363).

Günümüz Neo-Klasik politik iktisat literatüründe Kamu Tercihi ve Uluslararası Ticaret ve Gelişme Okulunun yanı sıra Kollektif Tercihler Okulu'da bulunmaktadır. Kollektif Tercihler Okulu'nun (Collective Action)onde gelen ismi Mancur OLSON, R-K analizi ile ilgili olarak bir analiz geliştirmiştir. Bu analiz yeni politik ekonominin bir örneğini oluşturmaktadır. "The Logic of Collective Action (Kollektif Eylemlerin Mantığı)" adlı kitabını 1965'de yazmış ve burada yer alan fikirlerini 1982'de yazdığı "The Rise and Decline of Nations (Ulusların Yükselişi ve Düşüşü)" adlı kitabında geliştirmiştir. Burada M. Olson R-K Analizini geliştirerek ekonomik kurumlarda R-K'yi incelemektedir. Kollektif faaliyetlerin doğal olduğu kadar bireysel eylemler olduğunu ileri sürerek bunların zaman içinde, "kamu malları" ndan yararlanmada özel çıkar gruplarını geliştireceğini belirtmiştir.

M. Olson bu basit analizi kullanarak, toplumlar arasında büyümeye oranlarının niçin farklı olduğunu açıklayan "kollektif tercih teorisini (The Theory of Collective Choice)" geliştirmiştir. Olson'a göre, R-K süreci (bu arada bireylerin kendi özel çıkarları için lobi grupları içinde yer almaları), toplum üzerinde sınırlayıcı kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Bu durumda toplumun büyümeye oranını azaltmaktadır. Ona göre, bir ülkede meydana gelecek ani bir değişim-ömegin savaş gibi, (ki bazı iktisatçılar bu değişimde "Olson Şoku" demektedir.) -bu grupların gücünü kırarak "kurumsal bir skleroz (doku sertleşmesi)" meydanına gelecek, böylece ekonomik büyümeye gittikçe ağırlaşacak ve nihayetinde duracaktır (M. Olson, 1982, s. 54).

R-K Teorisine yapılan diğer katkılar arasında D. Fundenberg.J. Tirole ve Fisher'in çalışmaları sayılabilir. Ancak bu araştırmacılar daha çok POSNER'in 1975'de yazmış olduğu makalesinde geliştirmiş olduğu "sosyal israf aksiyonu" üzerinde durmuşlardır.

Örneğin, F.M. Fisher, bir monopolün, lobicilik faaliyetleri sonucunda değil de bir ihale yoluyla elde edilmesinin (tahsisinin) sosyal israfa her zaman yol açmayacağı üzerinde durmuştur. (Bkz: F.M. Fisher, 1985, ss. 410-416). Bundan başka Fundenberg ve Tirole, eğer R-K faaliyetleri içinde, rekabet yer almıyorsa (rekabetçi değilse) bu durumda tam bir israftan söz edilemeyeceğini belirtmişlerdir(bkz: Fundenberg-Tirole, 1987, ss. 176-183).

Ayrıca J. T. Wender, hükümetçe dağıtılan bir monopole ulaşmaktan ziyade var olan bir monopolin devamının sağlanması/korunması için yapılan harcamalarında yolaçtığı maliyetlerin ve bunun sonucunda oluşan sosyal kayıpların düşününlenden çok daha fazla olduğunu ileri sürmektedir (J. K. Wender, 1987, ss. 456-459).

R-K Teorisi alanında yapılan son çalışmalardan biri de Delorme ve Snow'a aittir. Araştırmacılar, R-K davranışlarının bazı monopol kazançlarının israfa yol açacağını ileri sürmektedirler. Zira vergi-finansman yardımlarıyla desteklenen rant savunucuları, ve rant kollayıcılarına yapılan hükümet yardımlarının genişlemesine bağlı olarak R-K'da israfta artmaktadır. Delorme ve Snow bu israfa getirilecek limitleri genel denge çerçevesinde göstermeye çalışmışlardır (bkz: C. D. Delorme, A.Snow, 1990, ss. 129-154).

II- Rant Kollama Faaliyetleri ve Türleri

Rantlar doğal bir şekilde piyasada fiyat sisteminde yaratılabileceği gibi, hükümet faaliyetleri ile de sunî bir şekilde yaratılabilir. Rant'ın "piyasada yaratılması ile "gerçek rant", bir takım hükümet politikaları ile yaratılması "sunî rant", ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde rantların ortaya çıkışları, yolaçıkları ekonomik kayıplar ve bunların ölçülmesi ile türleri incelenecektir.


A- Rant Kollama Faaliyetlerinin Ortaya Çıkışı

Rantlar gerek sunî (hükümetçe) gerekse doğal (piyasada) olarak yaratılsın meşru ya da gayri meşru olarak kullanılırlar. Rantlar, doğal olarak yaratıldığı

zaman arz ve talep fonksiyonlarındaki değişimler aşırı kâr ya da zararlara neden olurlar. Bunun yanında hükümet düzenlemeleri ya da faaliyetleri ekonomi nin bazı sektörlerine aşırı kazançlar ve bazı bireylere aşırı kârlar kazdırabilirler. Bu yapılrken de doğal olarak toplumdaki bazı bireyler yapılan bu faaliyetten zarar göreceklerdir. (C. Rowley-W. Shughart, R. Tollison, 1986, s. 264).

Sünî olarak nitelenen rantların ise çoğunlukla devletin bazı ekonomik faaliyetleri sınırlaması yada düzenlemesi suretiyle ortaya çıktıgı görülmektedir (J. Buchanan-M. Flowers, 1987, s. 118).

Rantların dinamik piyasa koşullarında elde edilmesi ile hükümet politikalarıyla sunî olarak yaratılması arasındaki en önemli farklılık, ancak arz ve talebin basit analizinin kullanılmasıyla ortaya çıkarılabilir. Bunu bir şekeil üzerinde görmeye çalışalım:

Şekil :1

1- Dinamik Piyasa Koşullarında Rantın Yaratılması: Buradaki endüstrinin basit inaliyetli bir endüstri olduğunu varsayıyalım. Şekilde yer alan "P" fiyatı, "Q" ise miktarı belirtmektedir. Endüstri, talepte beklenmeyen bir artışın meydana gelmesiyle ortaya çıkan durumda uzun-dönem dengesi dışındadır (yeralır). Uzun dönemde fiyat (p^x) ve miktarla (Q^x) ilgili piyasa düzenlemeleri hükümet faaliyetleri ile engellenmiyorsa, bu düzenlemelerde ekonomik rantlar önemli rol oynarlar. P' ve Q' şeklindeki fiyat ve miktarın yer aldığı kısa dönemde ise P' ab P^x dikdörtgeninde yer alan bölgede eşit oluşan ekonomik rant, endüstride mevcut firmaların sahiplerince kazanılır. Bu dikdörtgen ayrıca, ekonomik kârı da kapsar ki, bu kavram ekonomik rant ile aynı içeriğidir. Yukarıda sözü edilen normal kazançlar endüstriye yeni firmaları da çeker ve böylece üretim genişler, buna bağlı olarak da fiyatları düşer. Bu süreç uzun dönem dengesine ulaşılınca kadar devam ederek, sırasıyla P^x ve Q^x 'ya ulaşılır. Bu dengenin özelliği tüm ekonomik rant ve kârları yoketme (ortadan kaldırma) özelliğidir. Endüstri de kullanılan kaynaklar, gelecekte en iyi kullanımda dengeye gelerek kâr getireceklerdir.

Dinamik bir piyasada Rant Kollama değer yaratır. Bu varsayımin geçerliliği ise Şekil-1'deki uzun-dönemli düzenlemeler sonucunda piyasada meydana gelen kazanç ve kayıpların ölçülmesiyle yansıtılabilir (J. Buchanan-M. Flowers, 1987, s. 120). Endüstrideki firmalar grubu, P' ab P^x dikdörtgeni bölgesine eşit kâr kaybına uğrayacaktır. Bununla birlikte üreticilerin bu kaybı, tüketicilerin düşük fiyatı mal satın almalarıyla elde edecekleri kazançlara tamamıyla eşit olacaktır. Ayrıca, üreticilerden tüketicilere olan bu transferlerde tüketiciler abc üçgenine eşit olan tüketici artığını (consumersurplus) da ek olarak elde edeceklərdir. Böylece, üreticilerin R-K faaliyetleriyle yaratılan değerdeki net artmalar abc üçgeni tarafından yansıtılacaktır.

2- Hükümet Politikaları ile Yaratılan Rantlar: Bu çeşit rantlar da Şekil-1 üzerinde açıklanacaktır. Buna göre, hükümet politikaları sonucunda meydana gelen fiyat ve miktarın (P', Q') uzun dönem düzenlemeleri ile (P^x - Q^x) engellendiğini varsayıyalım. (Örneğin, bir üretim kotasının konması ya da düzenleme faaliyetlerinin engellenmesi). İlk örneğe bakarsak, bu örnekte, P' ab P^x dikdörtgenine eşit olan ekonomik rantın mevcut olduğunu görürüz. Burada bir soru akla gelmektedir: hükümetin bu rantların elde edilmesinde (devam ettirilmesinde) ve üretilmesi çabalarının ekonomiye yüklediği maliyet nedir? Bu kayının bir kaynağı hemen açıkta. Çünkü, Q^x daki genişleme engellenmektedir. Tüketiciler abc üçgeninde yer alan fazlalığı reddetmektedirler. Ekono-

mistler uzun zaman bunun piyasa rekabetini sınırlayan hükümet faaliyetlerinin temel maliyeti olduğuna inanmışlardır. Halbuki, R-K konusundaki literatür kayıpların çok fazla olduğunu ve belki de P' acbP^X bölgesini de aşlığını öne sürmektedir. İşte, kaynaklar hükümet politikalarıyla yaratılan rantların elde edilmesinde kullanıldığı zaman bu kayıplar meydana gelmektedir. Burada şu soru ortaya çıkmaktadır: R-K piyasa sürecinde bir değer meydana getirirken, politik süreçte niçin değerleri bozmaktadır? Bu her iki çevrede de rant elde etmede kaynakların nasıl kullanıldığıyla ilgili bir farklılıktır.

Piyasada üreticiler üretimi artırmak için kaynak kullanırlar. Artan üretim malın/malların düşük fiyatla tüketiciye ulaşmasını sağlayarak bir tüketici fazlası meydana getirirler. Burada hükümet politikalarının amacı, ise üretimi sınırlamak ve böylece sunî olarak yaratılan yüksek bir fiyatı koymaktır. Bu şartlar altında rantı elde eden rekabetçi ürün Q'yau elde etmeye yönelecektir. İşte bu tahsis tipik olarak bir politik karar sonucunda olmuş bir tahsis olup, bir piyasa kararıyla oluşan tahsisten çok farklıdır.

Sunî olarak bir kitleGIN yaratılması demokratik hükümetlerin yaygın olarak kullandıkları bir yöntemdir (J. Buchanan-M. Flowers, 1987,s. 121). Bunun sonucunda ise, üretken kaynaklar rantların elde edilmesinde kullanılmaktadır. Kaynakların bu şekilde kullanılması ise büyük kayıplara yol açmaktadır.

R-K faaliyetleri organize olmuş grupların -ki bunlar lobiler, baskı grupları vb. olarak bilinir-hükümet üzerindeki etkinlikleri ile doğru orantılı olarak artar ya da azalır. Örneğin, kollektif faaliyetler literatüründe, özel çıkar grupları politik süreci etkileyen organizasyonlar olarak nitelendirilmektedir. M. Olson uzmanlaşmış baskı gruplarındaki artışın uluslararası ekonomik büyümeye oranındaki azalmanın ana anahtarını oluşturduğunu ileri sürmekte ve organize olmuş grupların kendi ekonomik amaçları için devletin gücünü kullandıklarını ileri sürmektedir.

Göründüğü gibi R-K faaliyetleri hem piyasada hem de politik süreçte söz konusu olmaktadır. Ancak piyasa sürecinde yaratılan rantlar doğal yollardan meydana gelirken, politik süreçte sunî olarak yaratılmaktadır. İşte günümüz R-K literatüründe ve yapılan çalışmalarda üzerinde durulan, analizi yapılan bu tür R-K faaliyetleri olmaktadır.

B- Rant Kollama Faaliyetleri Sonucunda Ortaya Çıkan Ekonomik Kayıplar ve Ölçülmesi

R-K faaliyetleri daha önce de sözedildiği gibi-toplumsal bir refah kaybına yol açmaktadır. Bu durumda önemli olan ve sorulması gereken soru: R-K faaliyetleri sonucunda meydana gelen refah kayıplarının büyüklüğünün hangi seviyede olduğunu.

A. Krueger (1974) ve R. Posner (1975) bu kayıpları tahmin etmeye çalışmışlardır. A. Krueger 1974 yılında yapmış olduğu çalışmasında Gelişmekte Olan Ülkeler arasında saydığı, Hindistan ve Türkiye'nin ithalatları üzerine konan miktar kısıtlamalarının yolaçtığı refah maliyetlerini tahmin etmiştir. Krueger, Hindistan için R-K maliyetini 1964 yılı rakamları ile GSHM'nın %7'si olarak, Türkiye içinse 1968 rakamları ile GSHM'nın %15'i olarak tahmin etmiştir (A. Krueger, 1974, s.294).

R. Posner ise 1975 yılında yapmış olduğu "The Social Costs of Monopoly and Regulation (Monopol ve Düzenlemenin Sosyal Maliyetleri)" adlı çalışmasında "Rekabetçi R-K Modelini" kullanarak çeşitli endüstrilerdeki düzenlemeler sonucu meydana gelen kayıpları tahmin etmiştir. Posner, kayıpların bazı endüstriler için %10'dan %60'a kadar uzandığı tahmininde bulunmuştur (bkz: R. Posner, 1975, s. 816-817). Ayrıca monopol ve regulasyon faaliyetlerinin ABD'de GSHM'nın yaklaşık %3'üne ulaştığını hesaplamıştır.

Rantlar konusunda özellikle Krueger ve Posner'in ilk ölçümleri konunun çeşitli düzeylerde ampirik ve teorik incelenmesine yolaçmıştır. Örneğin G. Tullock, refah kayıplarını inceleyerek, R-K ile meydana gelen rantlar ve refah kayıpları arasında basit bir ilişkinin olmadığını ispatlamıştır(Tullock, 1980, s.97-112).

Laband ve Sopheeclus ise Krueger ve Posner'den farklı olarak R-K 'nın sosyal maliyetini ölçmeye çalışmışlardır. ABD'de 1985' yılında R-K'nın ekonomiye nominal GSHM'nın %22.6'sı düzeyinde bir sosyal maliyet yüklediğini hesaplamışlardır(Laband ve Sopheeclus, 1987, ss. 127,133).

R-K konusunda bir diğer ampirik çalışmada 1989 yılında Katz ve Rosenberg 1970-85 yılları arasında 20 ülkede R-K faaliyetlerinin sosyal maliyetlerini toplam bütçe harcamalarının ve GSHM'nın bir yüzdesi olarak ayrı ayrı hesa-

plamışlardır (bkz. Katz-Rosenberg, 1989, s. 35). Buna göre örneğin Fransa'da bütçeye ilişkin ortalama R-K değeri %1,28, İsviçre'de %2,10, İngiltere'de %2,55, Yunanistan'da, %5,28, İtalya'da, %7,31, Türkiye'de %7,70, Mısır'da, %10,19 civarındadır. Katz ve Rosenberg, bütçeye ilişkin R-K'nın yanısıra GSMH'nın % değeri olarak da R-K'yi incelemişler ve şu sonuçlara varmışlardır: İsviçre'de GSMH'nın R-K'ya gider ve atık (waste) olan kısmı 1, Fransa'da 3, İngiltere'de 9, Yunanistan'da 13, İtalya'da 18, Türkiye'de 15, Mısır'da 19, İsrail'de ise 20'dir. Özellikle Mısır ve İsrail gibi ülkelerde R-K yoluyla elde edilen kazançlar oldukça yüksektir.

Gerçekte, R-K'nın yolaçtığı ekonomik israf ve topluma yüklediği maliyetin net bir şekilde ölçülmesi çok zordur. Zira çoğunlukla bu tür faaliyetler sağlıklı kayıt ve belge ile ispatlanamamakta ve ekonomi dışında bir tür alternatif ekonomi içinde olan faaliyetler olmaktadır. Ayrıca pek çok ekonomist belirli bir faaliyetin israf olarak nitelendirilmesinin ekonomi teorisi dışında kalan bir konu olduğunu ileri sürerek, bu konunun daha çok normatif iktisat içinde sorulanmasının yerinde olacağını belirtmektedir.

Ancak şunu belirtmek gerekmek, R-K faaliyetleri vardır ve bu faaliyetlerin yol açıkları refah kayıplarının ortaya çıkartılması ve ekonomiye olan "Devlet Müdahalelerinin" bu bağlamda "Optimal Sınırı" tartışılarak belirlenmelidir. Tabii bu sınırın sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi için de güvenilir, geçerli yansıtır istatistik bilgilerin çok önemli olacağı da bir gerçekdir.

3- Rant Kollama Faaliyetlerinin Türleri

R-K literatürü son yıllarda yapılan pek çok katkı ile oldukça zenginleşmiştir. Bunlar sonucunda da R-K alanında çeşitliliğin olduğu ortaya çıkmıştır.

R-K genel olarak Malî R-K, Sosyal R-K, ve Ekonomik R-K olarak ayırmalı olacağı gibi, daha spesifik düzeyde de ayırmalılarıabilir. Şöyledir ki, Monopol Kollama, Tarife Kollama, Lisans Kollama, Kota Kollama, Sosyal Yardım kollama, Teşvik Kollama (bkz: C. AKTAN, 1992, ss. 35-36), Koruma Kollama vb. gibi.

- Monopol Kollama: Devlet tarafından verilen/verilecek olan bir monopol imtiyazını elde etmek için kişi ve grupların lobisilik faaliyetlerinde bulunarak,

devletten bu hakkı satın almak, kullanmak ya da edinilmiş bir monopol hakkının devamını sağlamak amacıyla girişilen faaliyetler monopol kollama faaliyetleri olarak literatürde yer almaktadır.

- Tarife Kollama: Yurtiçi piyasada baskı ve çıkar gruplarının kârlarını artırmak amacıyla belirli bazı mal ve hizmetleri ithalata konan tarife (gümrük vergileri) uygulaması ya da artırılması veya bunların ithalatinin yasaklanması için lobi oluşturarak hükümete yakın kaynaklara baskı yapmaları şeklindeki faaliyetlerdir. Bu konuda oluşturulan lobiler isteklere ulaşmada pek çok harcama da yaparlar.

- Lisans Kollama: İthalata getirilen ve zaman zaman dağıtılan tahsisli kotalardan lisans belgesi almak için girişilen lobicilik ve kollama faaliyetlerine lisans kollama denir.

- Kota Kollama: Eğer ülkede ithalat kota veya kontenjan sisteme tabi ise bazı baskı ve çıkar gruplarının bunları elde etmek için yaptıkları faaliyetler ile bunlar için yaptıkları harcamalar Kota Kollama ya da (Kontenjan Kollama) adını alır.

Kota Kollama faaliyetlerinden yararlanan iki zıt taraf vardır. Biri, ithal edilecek mal ve hizmetler üzerine konan miktar kısıtlamalarının kaldırılmasıyla kazanç elde edecek taraf, diğeri ise ithali yapılacak mal ve hizmet miktar kısıtlamalarının arttırılışı ile yurt içi piyasada yüksek kârlar elde etmeyi hedefleyen tarafır.

- Teşvik, Sübvansiyon Kollama: Bazı çevrelere kişisel veya grupsal çıkarlar sağlamak amacıyla baskı ve çıkar grupları oluşturarak iktisadi amaçlı mali yardımlar (vergi istisna ve muafiyetleri, tarimsal ürünler için destekleme alımları, faizsiz veya düşük faizli krediler) sağlamak için politik mekanizma üzerinde etkili olmaya yönelik faaliyetlerdir.

- Sosyal Yardım Kollama: Devletin sosyal amaçlı mali yardım elde etmek için bazı kişilerin ve kurumların politik mekanizma üzerinde lobicilik faaliyetleri gibi yollarla etkide bulunarak çıkar elde etmeleridir.

Göründüğü gibi rant kollama faaliyetleri politik süreçte değişik kanallarla oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bunlar bir yanda kamu organizasyonunun

genişliğinden ve iyi organize edilememesinden doğarken, diğer yandan da haksız rekabete yol açan böylesi faaliyetler piyasa mekanizmasının etkin işlemesini de engelleyebilmektedirler.

RENT AND RENT SEEKING ACTIONS: A Theoretical study

In this study the concept of Rent is examined with approaches of clasical and modern political economy. In 1974, the first study on this subject was made by A Krueger and she was followed by other researches. Here we will make a brief summary of all these studies

KAYNAKÇA

AKTAN, C.C.: Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi- 1980-1990 Türkiye Deneyimi, İstanbul, Afa Yayımları, 1992.

ALTAY, A Olgunca "Kamu Tercihî Teorisi" Maliye Yazılıları Dergisi, Temmuz-Ağustos, 1991.

BHAGWATI, J.; Directly Unproductive Profit Seeking (DUP) Activities, Journal of Political Economy, Vol. 9, No 5., 1980.

---- :"Directly Unproductive Profit Seeking (DUP) Activities,"Journal of Political Economy, October, 1982.

---- , T. Srinivasan)"Revenue Seeking : A Generalization of the Theory of Tariffs", Journal of Political Economy, Vol. 88, No. 1980.

Buchanan J. , M.F.Floers.; The Public Finances, Illinois, USA.1987.

---- "Rent Seeking and Profit Seeking", In Tward a Theory of the Rent Seeking Society, J. Buchanan, R. Tolluson, G. Tullock, College Studies, Texas, USA.1980:

DELORME, C. D. , A. Snow .; "On the Limits of Rent Seeking Waste", Public Choice, vol. 67.(1990

FISHER, F.M.; "The Social Cost of Monopoly and Regulation: Posner Recorsidered", Journal of Polical Economy, vol.93. 1985.

Rant ve Rent Kollama

- FUNDENBERG-TIROLE.: "Understanding Rent Dissiportion: On the use of Game Theory in Industrial Organazition", *American Economic Rewiev*, vol.77. 1987.
- KATZ, E., J. Rosenberg.: "Rent Seeking for Budgetary Allocation: Preliminary Results for 20 Countries", *Public Choice*, Vol. 60, No:2 1989.
- KRUEGER, A.: "The Political Economy of the Rent Seeking Society", *American Economic Rewiev*, Vol. 64. 1974.
- LABAND-SOPHECLEUS.: "The Social Cost of Rent Seeking, First Estimates" *Journal of Public Finance and Public Choice*. 1987.
- POSNER, R.A.: "The Social Cost Of Monopoly and Regulation", *Journal of Political Economy*, vol. 83. 1975.
- RICARDO, D.: *The Principles of Political Economy and Taxation*, Introduction by Michael P. Fogarty, London. 1962.
- ROWLEY, C.; W. Shughart, R. Tollison "Interest Groups and Deficits", *Deficits*, Ed. by J. Buchanan, C. Rowley, R. Tollison, Basil Machwell. 1986.
- TOLLISON, R. : "Rent Seeking: A Survey", *Kyklos*, Vol.35, no: 4. 1982.
- TULLOCK, G.: "The Welfare Cost of Monopolies, Tariffs and Theft", *The Western Economic Journal*, June. 1967.
- : *The Economics of Special Priwilege and Rent Seeking*, Kluwer Academic Publishers. 1989.
- WENDER, J. T. : "On Perfect Rent Dissipation", *American Economic Rewiev*, vol.77.

1 9 8 7